

ЯНГИ ЛОЙИХАЛАР БОШҚАРУВИДАГИ ИҚТИСОДИЙ ДАСТАКЛАРНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ

Рахимов Матназар Юсупович

*И.ф.н.доцент, Тошкент Молия институти,
Тошкент, Ўзбекистон, ORCID: 0000-0002-8989-2943*

Рузмаматов Анвар Кадамбоевич.

*Мустақил тадқиқотчи,
Тошкент Молия институти,*

Аннотация. Янги лойиҳалар ва уларни амалга ошириш орқали нафақат иқтисодий балки, ижтимоий, сиёсий, экологик, техник, технологик муаммоларни ҳам ҳал қилиш имкони туғилади. Янги лойиҳаларни дастлабки таҳлилини амалга ошириш, молиялаштириш, ишга тушириш, самарадорлигини баҳолашда ягона мезонларни белгилаш жуда қийин. Чунки унга таъсир этувчи бирликлар нихоятда мураккаб ва ранг баранг. Шу сабабли, янги лойиҳаларни амалга оширишда қатор муаммоларга дуч келинмоқда. Мазкур мақолада ана шундай муаммоларнинг биттаси яъни лойиҳа бошқарувининг муҳим дастаги ҳисобланган бухгалтерия ҳисоби, таҳлил ва аудитга тегишли бўлган айрим жиҳатларига тўхталиб ўтилган.

Калит сўзлар: янги лойиҳа, лойиҳа бошқаруви, иқтисодий дастак, лойиҳа қуввати, лойиҳа қувватдан фойдаланиш, лойиҳа харажатлари, экологик харажатлар, экологик харажатлар бўйича резервлар, лойиҳалар самарадорлиги

Кириш(Introduction)

Бозордаги маҳсулот(товар, иш ва хизмат)ларга бўлган талаб ва таклиф тез ўзгараётган бир шароитда замонавий ва экологик тоза маҳсулотларга бўлган талаб ортиб бормоқда. Бу эса, янги лойиҳаларни ишга тушириш орқали кам харажат талаб этадиган, арзон ва сифатли, мутлақо янги, замон талабларига мос келадиган, энг асосийси - экологик тоза маҳсулотларни ишлаб чиқаришни тақозо этади. Бунда, амалга оширилаётган лойиҳанинг атроф-муҳитга таъсирини ҳамда экологик харажатларини ҳисобга олган ҳолда уларнинг самарадорлигини баҳолаш жуда муҳим ҳисобланади. Бунинг учун албатта, илм-фан, таълим ва саноат ўртасидаги ҳамкорликни, интеграцияни кучайтириш лозим. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 6 июлдаги ПФ-165-сон Фармонида иқтисодиётнинг реал секторида илмий ва инновацион ишланмаларни тижоратлаштириш даражаси, илм-фан, таълим ва саноат ўртасидаги ҳамкорлик алоқалари нисбатан паст бўлиб қолаётганлиги алоҳида таъкидланган. Шу жиҳатдан, стратегик ривожланишнинг муҳим йўналишларидан бири сифатида, янги турдаги маҳсулотлар ва инновацион технологиялар яратишнинг ғоядан

якуний истеъмолчигача бўлган комплекс тизимини таъминлаш вазифаси қўйилган. Шунингдек, янги илмий ишланма ва технологиялар яратиш, лойиҳаларни молиялаштиришнинг янги тизимларини ишлаб чиқиш, янги лойиҳаларда инновацияларни жорий қилиш, ҳудудларда ўзлаштириладиган инвестиция лойиҳаларини технологик ечимлар билан тўлдириш, уларнинг экологик жиҳатларига алоҳида эътибор бериш масалалари долзарблигича қолмоқда.

Янги лойиҳаларни рағбатлантириш ҳамда инвестиция муҳитининг жозибадорлигини янада ошириш, ҳудудларда тадбиркорлик фаолиятини ривожлантиришга кўмаклашиш ҳамда, янги ташаббус ва лойиҳаларни молиялаштириш тизимини такомиллаштириш мақсадида сўнгги йилларда бир қатор меъёрий ҳужжатлар қабул қилинди. Хусусан, 2022 йил 07 сентябрдаги «Ўзбекистон Республикасининг тўғридан-тўғри инвестициялар жамғармаси фаолиятини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПФ-215-сон фармон бунга мисол бўлади.

Шунингдек, 2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг “Атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30.10.2019 йилдаги ПФ-5863-сон Фармонида иқтисодиётнинг барча секторларида экологик жиҳатлар ҳисобга олинишини таъминлаш чораларига, экотизимларнинг қайта тиклаш имкониятлари ва эҳтимолий сифимини ҳисобга олган ҳолда, алоҳида лойиҳаларнинг атроф муҳитга таъсирини баҳолашга, хўжалик фаолияти натижасида атроф муҳитга етказилган зарарни ҳисоблашнинг самарали усуллари ишлаб чиқиш ва жорий этиш масалаларига алоҳида эътибор берилган.

Материал ва Метод(Materials and Methods)

Бугунги кунда фойда олишни кўзлаган ҳар бир инвестор турли лойиҳаларга ўз ресурсларини инвестиция қилишни мақсад қилади. Инвестор у ёки бу инвестиция лойиҳасини амалга ошириш бўйича қарор қилишда турли мақсадларни кўзлайди. Савчук В. П. "Инвестиция лойиҳаларини тайёрлаш ва таҳлил қилиш" китобида инвестиция лойиҳасини амалга ошириш бўйича учта асосий мақсадни кўрсатади: моддий-техник базани янгилаш, янги турдаги маҳсулотларни яратиш ва корхона ишлаб чиқариш имкониятларини кенгайтириш [6]. Янги лойиҳалар янги турдаги маҳсулотларни яратиш орқали амалга оширилади, бунда янги ишлаб чиқариш корхоналари ёки мавжуд корхоналарда янги маҳсулотлар ишлаб чиқариш ташкил этилади. Бочаров В. В. фикрича инвестиция лойиҳасининг объекти сифатида ушбу лойиҳани амалга ошириш, катта ҳажмда капитал харажатлар (ҳам молиявий ҳам меҳнат) талаб қиладиган ҳар қандай лойиҳа тушунилади. Инвестицион лойиҳалар бошқа

камроқ ресурсларни талаб қиладиган лойиҳалардан кўпинча оммавийлиги ва нисбатан кўпроқ харажатлар миқдори билан фаркланади[7].

Инвестициялар ва инвестиция фаолияти тўғрисидаги Ўзбекистон Республикасининг Қонунида (25.12.2019 й. N ЎРҚ-598) инвестиция лойиҳасига иқтисодий, ижтимоий ва бошқа фойда олиш учун инвестицияларни амалга оширишга ёхуд жалб этишга қаратилган, ўзаро боғлиқ бўлган тадбирлар мажмуи дея тариф берилган. Шунингдек, мазкур қонунга кўра инвестиция фаолияти - инвестиция фаолияти субъектларининг инвестицияларни амалга ошириш билан боғлиқ ҳаракатлари мажмуидир, инвестор эса - фойда олиш мақсадида инвестиция фаолияти объектларига ўзининг маблағларини ва (ёки) қарз маблағларини ёхуд жалб қилинган бошқа инвестиция ресурсларини инвестиция қилишни амалга оширувчи инвестиция фаолияти субъектидир.

Тадқиқотда янги лойиҳаларга инвестиция киритиш ва унинг муҳим самарадорлик кўрсаткичларини баҳолашда қўлланиладиган классик ва халқаро амалиётда қўлланиладиган иқтисодий таҳлил, статистик таҳлил усулларидадан фойдаланилган.

Натижалар (Results)

Мақолада янги лойиҳаларни аудитини ўтказишдаги таҳлилий амалларда уларнинг ҳақиқий самарадорлик кўрсаткичларини экологик харажатларни ҳисобга олган ҳолда аниқлаш усуллари кўрсатилган, бу эса экологик харажатларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз лойиҳаларга ижобий хулосалар беришни олдини олишнинг имконини беради.

Бухгалтерия ҳисобининг миллий ва халқаро стандартлари талаблари асосида янги лойиҳаларнинг амортизация харажатларини тўғри ҳисоблаш, экологик харжатлар ҳисобини тўғри ташкил этиш, янги лойиҳанинг фаолият жараёнида экологияга келтириладиган зарарлар оқибатларини бартараф этиш ва табиий ресурсларни қайта тиклаш учун амалга ошириладиган харажатларни қоплаш мақсадида фойдаланиладиган резервларни яратиш ва улар ҳисобини тўғри ташкил этиш ҳамда молиявий ҳисоботларда акс эттиришни такомиллаштириш бўйича таклифлар берилади.

Янги лойиҳаларни амалга ошириш бўйича харажатлар ҳисобини 1С дастурида юритиш билан узвий боғлиқ ҳолда улар юзасидан тезкор молиявий-бошқарув ахборотларини олиш ва статистик ҳисоботларни шакллантириш бўйича ҳам таклифлар берилади.

Мунозара (Discussion)

Янги лойиҳалар ва уларни амалга ошириш орқали нафақат иқтисодий балки, ижтимоий, сиёсий, экологик, техник, технологик муаммоларни ҳам ҳал қилиш имкони туғилади.

Янги лойиҳаларни дастлабки таҳлилинини амалга ошириш, молиялаштириш, ишга тушириш, самарадорлигини баҳолашда ягона мезонларни белгилаш жуда

қийин. Чунки унга таъсир этувчи бирликлар ниҳоятда мураккаб ва ранг баранг. Шу сабабли, янги лойиҳаларни амалга оширишда қатор муаммоларга дуч келинмоқда.

Қуйида биз ана шундай муаммоларнинг биттаси яъни лойиҳа бошқарувининг муҳим дастаги ҳисобланган бухгалтерия ҳисоби, таҳлил ва аудитга тегишли бўлган айрим жиҳатларига тўхталиб ўтамиз:

1. Янги лойиҳанинг дастлабки ва кейинги йиллари бўйича тўлиқ қувватдан фойдаланиш даражасига боғлиқ бўлмаган амортизация (эскириш) харажатларини ҳисобга олинишнинг амалдаги тартиби ишлаб чиқариш харажатлари ва маҳсулот бирлиги таннархининг ошиб кетишига сабаб бўлмоқда.

Янги лойиҳанинг дастлабки, тўлиқ қувватга эришилмаган йилларида, ортиқча амортизация(эскириш) харажатлари ва маҳсулот бирлиги таннархининг ошиб кетмаслиги учун, белгиланган йиллик амортизация(эскириш) нормаларини шу йилги ишлаб чиқариш ҳажмининг тўлиқ қувватдаги улушига боғланган ҳолда ҳисоблаш тартибини (корхона ҳисоб сиёсатида қайд этган ҳолда) амалга ошириш тартибини белгилаш лозим.

Янги лойиҳада, тегишли харажатлар ҳақиқий миқдори ишлаб чиқариш қувватининг кўзда тутилган нормаларини (Q_n) амортизация (эскириш) ҳисобланадиган активлар бўйича белгиланган норма(A_n)га кўпайтириш орқали топилади. Натижада: янги лойиҳалар бўйича ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг таннархи тўғри шаклланади ҳамда бозор қийматидан ошиб кетишининг олди олинади.

2. Янги лойиҳаларда атроф-муҳитни ифлослантириш билан боғлиқ фавқулодда ҳолатлар оқибатларини бартараф этишга ва (ёки) фаолиятнинг охирида асосий восита объектини демонтаж қилиш ва олиб ташлаш ҳамда у жойлашган жойдаги табиий ресурсларни қайта тиклаш учун қилинадиган харажатлар бўйича захираларни (кейинги ўринларда “Резервлар”) хусусий капитал ҳисобварақларида акс эттирилмоқда.

IAS-37 "Баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар" халқаро стандарти асосида янги лойиҳалар бўйича “резервлар” ҳисобини 8910 "Келгуси харажатлар ва тўловлар резервлари" ҳисоб варақасида эмас, балки янги 7930 - "Келгуси харажатлар ва тўловлар резервлари бўйича мажбуриятлар" ҳисоб варақасида юритиш лозим, чунки ушбу “резервлар” моҳиятан мажбурият. Шунингдек, мазкур “резервлар”ни молиявий ҳисоботларда хусусий капитал таркибида эмас, балки мажбуриятлар таркибида акс эттириш лозим.

Натижада:

биринчидан, янги лойиҳалар бўйича “резервлар” мажбурият сифатида акс эттирилиб, молиявий ҳисоботда мажбуриятларни камайитириб кўрсатишнинг олди олинади;

иккинчидан, янги лойиҳалар бўйича “резервлар” мажбурият сифатида акс эттирилиб, молиявий ҳисоботда хусусий капиталнинг ошириб кўрсатишнинг олди олинади;

учинчидан, фойдаланувчиларга ишончли молиявий ҳисобот тақдим этилади.

3. Янги лойиҳанинг ишга туширилишига қадар амалга оширилган экологик харажатлар лойиҳанинг умумий қийматида ҳисобга олинмасдан, давр харажатларида акс эттирилмоқда. Бу эса ўз навбатида даромадлар ва харажатларнинг номувофиқлигига олиб келмоқда.

Янги лойиҳанинг ишга туширилишига қадар амалга оширилган экологик харажатларни, капитализация қилинган харажатлар сифатида, асосий воситалар қийматида акс эттириб, амортизация ҳисоблаш орқали лойиҳанинг бутун даврида харажатларга мунтазам тақсимлаш амалиётига ўтиш лозим.

Натижада:

биринчидан, янги лойиҳаларни амалга ошириш даврида даромадлар ва харажатлар мувофиқлиги таъминланади;

иккинчидан, ҳисобот давридаги даромадлар ва харажатларнинг мувофиқлиги тамойили талаблари бажарилишига эришилади;

учинчидан, янги лойиҳа ишга тушишидан олдин молиявий ҳисоботларда давр харажатларининг ошиб кетишининг олди олинади.

Атроф муҳитга таъсир даражасининг юқори ва ўртача хавф-хатар тоифаларига мансублиги бўйича янги лойиҳанинг “Атроф-муҳитни муҳофаза қилиш захиралари”ни ташкил этиш лозим.

Атроф муҳитга таъсир кўрсатишнинг юқори ва ўртача хавф-хатар тоифаларига мансублиги бўйича янги лойиҳа субъектлари, фаолият жараёнида ишлаб чиқариш чиқиндиларини йўқ қилиш, фавқулодда вазиятлар оқибатларини бартараф этиш, атмосферага зарарли моддаларнинг чиқиши ёки ифлослантирувчи моддаларнинг (ер ёки сув)га тасодифий тўкилиши каби оқибатларини бартараф этиш мажбуриятини олади. Мазкур мажбуриятлар бўйича (IAS) 37 "Баҳоланган мажбуриятлар, шартли мажбуриятлар ва шартли активлар" халқаро стандарти талабларидан келиб чиқиб захиралар шакллантириш лозим.

4. Корхона фаолиятининг охирида асосий восита объектини демонтаж қилиш ва олиб ташлаш ҳамда у жойлашган жойдаги табиий ресурсларни қайта тиклаш учун қилинадиган харажатлар бўйича мажбуриятни ушбу харажатларнинг дастлабки ҳисоб баҳоси бўйича (IAS- 37) лойиҳа бошида асосий восита объектининг бошланғич қийматига киритиш (IAS-16 "Асосий воситалар").

Натижада:

биринчидан, янги лойиҳалар ишлаб чиқариш фаолияти жараёнида корхона ишлаб чиқариш чиқиндиларини йўқ қилиш ва фавқулодда вазиятларнинг оқибатларини олиш бўйича харажатлар (ҳисоб баҳоси бўйича мажбуриятлар) захира яратиш даврида харажатларга мунтазам олиб борилиши таъминланади;

иккинчидан, атроф-муҳитни ифлослантириш билан боғлиқ фавқулодда ҳолатлар оқибатларини бартараф этишга ва (ёки) фаолиятининг охирида асосий восита объектини демонтаж қилиш ва олиб ташлаш ҳамда у жойлашган жойдаги табиий ресурсларни қайта тиклаш учун қилинадиган харажатларга маблағлар етишмаслиги рискиннинг олди олинади, чунки ушбу мақсадлар учун захирлар шаклланган бўлади;

учинчидан, “2030 йилгача бўлган даврда Ўзбекистон Республикасининг атроф муҳитни муҳофаза қилиш концепциясини тасдиқлаш тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикаси Президентининг 30.10.2019 йилдаги ПФ-5863-сон Фармони талаблари бажаришга эришилади.

5. Янги лойиҳалар иқтисодий самарадорлигини аниқлашнинг кўпгина усуллари соф жорий қийматни (NPV - Net Present Value) ҳисоблашга асосланади. Янги лойиҳалар аудитини ўтказишдаги таҳлилий амалларнинг ҳеч бир усулида лойиҳани амалга ошириш даврида вужудга келиши мумкин бўлган атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари учун захиралар ҳисобга олинмайди.

Янги лойиҳа самарадорлигига хулоса беришда, коэффициентларини ҳисоблаш учун асос қилиб олинган кўрсаткичлар, уларга таъсир этувчи омиллар ва хатарларни баҳолаш ҳамда атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари учун захираларни қуйидаги кўрсаткичларни ҳисоблаш учун амалга ошириладиган таҳлилий амалларда ҳисобга олиши лозим:

- "оддий" ўзини оқлаш муддати (PP - Payback Period);
- дисконтланган ўзини оқлаш муддати (DPP - Discounted Payback Period);
- инвестицияларнинг рентабеллик коэффициенти (ROI — Return on Investment);
- инвестицияларнинг фойдалилик индекси коэффициенти (PI — Profitability Index);
- ички рентабеллик даражаси (IRR — Internal Rate of Return)
- соф жорий қиймат (NPV - Net Present Value).

Натижада:

биринчидан, янги лойиҳанинг ҳақиқий самарадорлик кўрсаткичларини аниқлаш имкони вужудга келади;

иккинчидан, аудитор томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари учун захираларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳага ижобий хулоса беришнинг олди олинади;

учинчидан, давлат томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоратадбирлари харажатлари учун захираларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳани танлаб олишнинг олди олинади;

тўртинчидан, инвестор томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чоратадбирлари харажатлари учун захираларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳага инвестиция киритишнинг олди олинади.

6. Янги лойиҳаларни ишга тушириш билан боғлиқ харажатлар аудитини ўтказиш учун махсус режа ва дастурнинг амалиётда мавжуд эмаслиги.

Янги лойиҳаларни ишга тушириш билан боғлиқ харажатлар аудитини ўтказиш учун махсус режа ва дастурнинг намунавий шакллари ишлаб чиқилди ҳамда уларни амалиётга жорий этиш зарурлиги асосланди.

Натижада: аудиторлик ташкилотлари томонидан янги лойиҳаларни ишга тушириш билан боғлиқ харажатларни аудитдан ўтказиш жараёни такомиллаштирилди ҳамда аудит ўтказиш учун сарфланадиган вақт қисқаришига, шунингдек, аудит натижаларининг самарадорлиги ошишига эришилади.

7. Бухгалтерия дастурларида янги лойиҳаларни амалга ошириш бўйича харажатларни тезкор молиявий-бошқарув ахборотлари ва статистик ҳисоботларни олишнинг имкони йўқ. 1с дастурининг 3.0 конфигурация учун янги лойиҳалар харажатлари бўйича тезкор молиявий-бошқарув ахборотлари ва статистик ҳисоботларни яратиш бўйича техник топшириқ ишлаб чиқилди. Мазкур техник топшириқда тезкор молиявий-бошқарув ахборотлари ва статистик ҳисоботларни яратиш учун тегишли “справочник” ва “документ”ларга қўшимча реквизитлар қўшилди.

Натижада: ҳар бир янги лойиҳа харажатлари бўйича молиявий-бошқарув ахборотлари ва статистик ҳисоботларнинг қуйидаги маълумотларини автомат тарзда олиш имкони вужудга келади:

- янги лойиҳа учун жами жалб қилиниши керак бўлган маблағлар суммаси (манбалари бўйича);

- янги лойиҳа учун жами жалб қилинган маблағлар (манбалари бўйича) суммаси, шу жумладан жорий йил бошидан;

- янги лойиҳалар бўйича жами харажатлар суммаси, шу жумладан жорий йил бошидан;

- янги лойиҳалар йўналишлари бўйича харажатлар суммаси, шу жумладан жорий йил бошидан:

- машина ва ускуналарга;
- бино ва иншоотларга (қурилиш-монтаж ишларига);
- бошқа капитал харажатлар (масалан дастурий таъминот);
- лойиҳанинг бошқа йўналишларига харажатлар.

Хулоса (Conclusion)

Янги лойиҳаларнинг инвестициялар киритиш ва танлаб олиш жараёнида уларнинг ҳақиқий самарадорлик кўрсаткичларини аниқлаш, улар ҳисобини юритиш, аудитини ўтказиш, таҳлил натижаларидан фойдаланиш бўйича таклифлар натижасида қуйидагиларга эришилади:

1. Янги лойиҳанинг дастлабки, тўлиқ қувватга эришилмаган йилларида ишлаб чиқарилаётган маҳсулот бирлиги таннархининг ошиб кетмаслиги учун ишлаб чиқариш ҳажмининг тўлиқ қувватдаги улушига боғланган ҳолда амортизация ҳисоблаш, амортизация харажатларининг ишлаб чиқарилаётган маҳсулотнинг таннархига янги лойиҳаларнинг амалга оширилишига мутаносиб ўтказилиши лойиҳанинг самарали йўлга қўйилишига имконият яратади.

2. Даромадлар ва харажатларнинг даврий мувофиқлигини таъминлаш учун янги лойиҳанинг ишга туширилишига қадар амалга ошириладиган экологик харажатларни капитализация қилиш ва рухсат берувчи экологик ҳужжатларнинг муддатидан келиб чиққан ҳолда амортизация ҳисоблаш орқали лойиҳанинг бутун даврида харажатларга мунтазам тақсимлаб бориш, янги лойиҳаларни амалга ошириш мобайнидаги ҳисобот даври даромадлари ва харажатлари мувофиқлигини таъминлашга ҳамда молиявий натижаларнинг тўғри шакллантирилишига хизмат қилади.

3. Янги лойиҳанинг фаолият жараёнида экологияга келтириладиган зарарлар оқибатларини бартараф этиш ва табиий ресурсларни қайта тиклаш учун амалга ошириладиган харажатларни қоплаш мақсадида фойдаланиладиган резервларни яратиш, янги лойиҳанинг фаолияти давомида ишлаб чиқариш чиқиндиларини йўқ қилиш, атроф-муҳитни ифлослантириш билан боғлиқ фавқулодда ҳолатлар оқибатларини бартараф этиш, лойиҳа якунида асосий восита объектларини демонтаж қилиш ҳамда у жойлашган жойдаги табиий ресурсларни қайта тиклаш учун амалга ошириладиган харажатларни молиялаштиришнинг манбасини шакллантиришга хизмат қилади. Шунингдек, чиқитсиз ва атроф-муҳитга зарари кам бўлган лойиҳаларни танлаб олишни рағбатлантириш имкониятини яратади.

4. Янги лойиҳаларнинг атроф-муҳитни ифлослантиришини олдини олиш билан боғлиқ харажатлар бўйича шакллантириладиган резервларни узоқ муддатли мажбуриятлар таркибидаги 7930 - "Келгуси харажатлар ва тўловлар резервлари бўйича мажбуриятлар" номли ишчи сўҳтда ҳисобга олиш, янги лойиҳалар ташаббускорларининг атроф-муҳитни ифлослантиришни олдини олиш билан боғлиқ харажатлари бўйича шакллантириладиган "резервлар" ҳисоб маълумотлари ва ҳисобот ахборотларида уларнинг мажбуриятлари сифатида акс эттириш имкониятини беради. Шунингдек, молиявий ҳисоботда мажбуриятларни камайтириб кўрсатишнинг, хусусий капиталнинг ошириб кўрсатишнинг олди олинадиган, фойдаланувчиларга ишончли молиявий ҳисобот

тақдим этилишига эришилади.

5. Янги лойиҳаларни ишга тушириш билан боғлиқ харажатлар аудити бўйича ишлаб чиқилган махсус режа ва дастури янги лойиҳаларни эркин иқтисодий зона дирекциясига қабул қилиш жараёнида уларни ишга тушириш билан боғлиқ харажатларни аудитдан ўтказиш тақомиллаштирилади ҳамда аудит ўтказиш учун сарфланадиган вақт қисқаришига, шунингдек, аудит натижаларининг самарадорлигининг ошишига эришилади.

6. Янги лойиҳалар самарадорлигини аниқлаш кўрсаткичлари ("Оддий" ўзини оқлаш муддати (PP - Payback Period), дисконтланган ўзини оқлаш муддати (DPP - Discounted Payback Period), инвестицияларнинг рентабеллик коэффиценти (ROI — Return on Investment), инвестицияларнинг фойдалилик индекси коэффиценти (PI — Profitability Index), ички рентабеллик даражаси (IRR — Internal Rate of Return), соф жорий қиймат (NPV — Net Present Value))да экологик харажатлар, шунингдек улар бўйича резервларнинг шакллантирилганлигини ҳисобга олган ҳолда таҳлил қилиш орқали аудиторлик хулосасини бериш натижасида янги лойиҳанинг ҳақиқий самарадорлик кўрсаткичларини аниқлаш имкони вужудга келади ҳамда аудитор томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари, шунингдек улар бўйича резервларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳага ижобий хулоса беришнинг олди олинади, дирекция томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари, шунингдек улар бўйича резервларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳани танлаб олишнинг олди олинади, инвестор томонидан атроф-муҳитни муҳофаза қилиш чора-тадбирлари харажатлари, шунингдек улар бўйича резервларни ҳисобга олган ҳолда самарасиз бўлган лойиҳага инвестиция киритишнинг олди олинади.

7. 1С дастурида янги лойиҳаларни амалга ошириш бўйича харажатлар ҳисобини юритиш билан узвий боғлиқ ҳолда улар юзасидан тезкор молиявий-бошқарув ахборотларини олиш ва статистик ҳисоботларни шакллантириш натижасида, 1С дастурида ҳар бир янги лойиҳа бўйича жами жалб қилиниши зарур бўлган маблағлар (манбалари бўйича) суммаси, жорий йил бошидан ва жами жалб қилинган маблағлар (манбалари бўйича) суммаси, жорий йил бошидан ва жами амалга оширилган харажатлар суммаси, жорий йил бошидан ва лойиҳа бўйича машина ва ускуналарга, бино ва иншоотларга (қурилиш-монтаж ишларига), бошқа капитал харажатлар (жумладан, дастурий таъминот)га йўналтирилган жами харажатлар суммасига оид молиявий-бошқарув ахборотларини автоматик тарзда олиш, шунингдек, статистик ҳисоботларни автоматик шакллантириш имконияти яратилади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. М.Ю.Рахимов. (2023). МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ ТАҲЛИЛИ: МУАММО ВА ЕЧИМЛАР. World Scientific Research Journal, 21(1), 211–220. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2879>
2. Рахимов М.Ю. Иқтисодиёт субъектлари молиявий ҳолатининг таҳлили. Ўқув қўлланма.-Т.;“Iqtisod-Moliya”, 2013. -390 б.
3. Rahimov M.Yu. (2013). An analysis of the financial condition of economic entities. Educational manual. -Т.: Finance.
4. Асаналиевна, С. З. (2022). Факторы Устойчивого Развития Предприятий. *Central Asian Journal of Innovations on Tourism Management and Finance*, 3(4), 65-70. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/QSMX8>
5. Қличев, Б. (2021). Хўжалик юритувчи субъектларда ишбилармонлик фаоллиги таҳлили. Актуар молия ва бухгалтерия ҳисоби, 1 (3)-сон, 1-9. Retrieved from <https://finance.tsue.uz/wp-content/uploads/2021/06/4.-Қличев-Б.pdf>
6. Tulaev, M. (2021). МҲХС БЎЙИЧА МОЛИЯВИЙ ҲИСОБОТ: ТАЙЁРЛАШ ВА АВТОМАТЛАШТИРИШ. *Архив научных исследований*.
7. Tulaev, M. (2019). Финансовая отчетность: на пути соответствия национальным и международным стандартам. *Архив научных исследований*, 1(1). извлечено от <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/723>
8. Tulayev M., Axmedov A. (2023). Balansning tarkibiy tuzilishi va unga ta'sir etuvchi omillar. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 8, 71-77
9. Тулаев Мирзакул Саламович. (2023). КОРХОНАЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ ФАОЛИЯТИНИ ТАШҚИ АУДИТОРЛАР ТОМОНИДАН ТЕКШИРИШ МАСАЛАЛАРИ. World Scientific Research Journal, 16(1), 252–258. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2724>
10. Tulayev M. (2023). Moliyaviy hisobotning halqaro standartlari bo'yicha moliyaviy hisobot: tayyorlash va avtomatlashtirish. YASHIL IQTISODIYOT VA TARAQQIYOT, 6, 134 -138.
11. Klichev, B. (2014). Бошқарув ҳисобида баҳо шакллантиришни такомиллаштириш масалалари. Молия, 2014(5), 10–15. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10522860>
12. Қличев, Б. (2022). Истеъмолчи манфаатлари асосида маҳсулотга баҳо шакллантириш масалалари таҳлили. Iqtisodiyot: tahlillar va prognozlar, 4 (20)-сон, 170-175.
13. Қличев, Б. (2021). Инновацион фаолиятда асосий воситалар таҳлилини ташкил этиш масалалари. Инновацион иқтисодиёт: муаммолар, таҳлил ва ривожланиш истиқболлари. Қарши, Ўзбекистон. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10531216>
14. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ОПЕРАЦИОН ФАОЛИЯТ НАТИЖАЛАРИНИ ИФОДАЛОВЧИ КЎРСАТКИЧЛАР ТАҲЛИЛИ. World

- Scientific Research Journal, 21(1), 182–188. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2876>
15. Ibragimov G. (2022). Introduction of digital solutions to the economy of Uzbekistan: problems and solutions. International Journal of Research in IT and Management (IJRIM), 12(9), 34-39. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRIM2Sep22-Uzb-1.pdf>
 16. Ibragimov G. (2022). Keeping records of imported goods while improving customs administration in Uzbekistan. International Journal of Research in Finance and Marketing (IJRFM), 12(11), 30-34. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRFM3Nov22-Uzb.pdf>
 17. Қурбонов Муҳиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА НАЗОРАТ ОРГАНЛАРИ ФАОЛИЯТИНИ ЯНАДА ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. World Scientific Research Journal, 21(1), 221–231. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2880>
 18. Қличев, Б. (2021, ноябрь 19). Ички аудит хизмати фаолиятида иқтисодий таҳлилни такомиллаштириш масалалари. Рақамли иқтисодиёт шароитида солиқ маъмуриятчилиги ва халқаро солиққа тортиш механизмини такомиллаштириш. Халқаро конференция материаллари тўплами. Тошкент, Ўзбекистон. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10531234>
 19. Ibragimov G. (2023). Problems of training financial analysts in the republic of Uzbekistan. International Journal of Research in Economics and Social Sciences (IJRESS), 13(06), 108-115. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRESS11June23-Uzb.pdf>
 20. Ibragimov G. (2022). Digitalization of the economy of Uzbekistan: experience and prospects. International Journal of Research in Economics and Social Sciences (IJRESS), 12(05), 102-109. Retrieved from <https://euroasiapub.org/wp-content/uploads/IJRESS10-May2022.pdf>
 21. Ibragimov, G., & Yakubov, U. (2015). Agricultural Development in Uzbekistan. *SCIENTIFIC ENQUIRY IN THE CONTEMPORARY WORLD: THEORETICAL BASICS AND INNOVATIVE APPROACH*, 74. Retrieved from https://bmpubgroup.com/assets/l_26_4_1.pdf#page=75
 22. Gayratjon Ibragimov Artikovich. (2022). GLOBAL DIGITALIZATION AND THE PLACE OF UZBEKISTAN. IV ФОРУМ «ЭКОНОМИКА В МЕНЯЮЩЕМСЯ МИРЕ» 2022 май КАЗАНЬ-ТАШКЕНТ), Казань-Ташкент. <https://doi.org/10.5281/zenodo.6627529>
 23. Қличев Бахтиёр Пардаевич. (2023). ХЎЖАЛИК ЮРИТУВЧИ СУБЪЕКТЛАРДА ОПЕРАЦИОН ЦИКЛ ТАҲЛИЛИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ МАСАЛАЛАРИ . World Scientific Research Journal, 16(1), 196–203. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2718>

24. Султанов Махмуд Ахмедович. (2023). ИНВЕСТИЦИЯ ФОНДЛАРИДА ДИВИДЕНД СИЁСАТИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ. *World Scientific Research Journal*, 16(1), 163–169. Retrieved from <http://wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2714>
25. Sultanov, M. (2023). Features of Dividend Allocation and Taxation in Investment Funds of Uzbekistan. *Asian Journal of Technology & Management Research (AJTMR) ISSN*, 2249(0892).
26. Қличев, Б. (2021, сентябрь 30). Меҳнат мотивациясида моддий рағбатлантириш таҳлили. Молия-банк тизимида илм-фан, таълимнинг инновацион инфратузилмасини шакллантириш ва ривожлантиришда тошкент молия институтининг ўрни. Конференция материаллари тўплами, Тошкент, Ўзбекистон. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10531256>
27. Yakubov U. (2021). IMPROVEMENT OF ACCOUNTING AND METHODOLOGY IN ORGANIZATION OF JOINT VENTURES. *Эконмока и бизнес: теория и практика*. 4-2 (74). ISSN 2411 0450.
28. Yakubov U. (2022). MODELING THE ANALYSIS OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY. *Web of scientist: International scientific research journal* ISSN: 2776-0979, Volume 3, Issue 2
29. Yakubov Ulugbek. (2023). ISSUES OF ASSESSING THE JOINT ACTIVITY OF BUSINESS ENTITIES. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 14, 57–61. Retrieved from <https://ajird.journalspark.org/index.php/ajird/article/view/557>.
30. Якубов, У. (2023). КОРХОНАНИНГ ТАШҚИ ИҚТИСОДИЙ ФАОЛИЯТИНИ КОМПЛЕКС ТАҲЛИЛИ. *Евразийский журнал права, финансов и прикладных наук*, 3(4), 132–139. извлечено от <https://in-academy.uz/index.php/EJLFAS/article/view/12603>.
31. Файзиев, Ф. А. (2023). ЎЗБЕКИСТОНДА ЎЗИНИ ЎЗИ БАНД ҚИЛИШ: РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ ВА СОЛИҚ ТИЗИМИДАГИ ЎРНИ. *Gospodarka i Innowacje*, 42, 426-434. https://gospodarkainnowacje.pl/index.php/issue_view_32/article/view/2099
32. Файзиев Фаррух Абдуллахожаевич. (2023). КЎЧМАС МУЛКНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ. *World Scientific Research Journal*, 21(1), 232–247. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2881>
33. Курбонов, М. (2020). Зарубежный опыт эффективного использования финансовых ресурсов государственных целевых фондов. *Экономика И Образование*, 1(5), 163–166. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/economy_education/article/view/4823
34. Pardayevich, K. B. (2023). Analysis of the Maximum Volume of Production in Cement Production Enterprises in Uzbekistan. *International Journal on*

- Economics, Finance and Sustainable Development, 5(6), 1-8. Retrieved from <https://journals.researchparks.org/index.php/IJEFSD/article/view/4460>
35. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТДА ЭКСПОРТ-ИМПОРТНИ СОЛИҚҚА ТОРТИШ ТАРТИБИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 176–181. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2875>
36. Пардаев Файзулла Ғаффарович, & Мухиддин Абдуллаевич Қурбонов. (2023). ИСТИҚБОЛДА ҚЎШИЛГАН ҚИЙМАТ СОЛИҒИ ХИСОБИНИ ЮРИТИШДА АВТОМАТЛАШТИРИЛГАН ДАШБОРДЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ. World Scientific Research Journal, 21(1), 189–196. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2877>
37. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА БЮДЖЕТ НАЗОРАТИНИНГ ТИЗИМЛИ ТАҲЛИЛИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 197–210. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2878>
38. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТ ШАРОИТИДА ДАВЛАТ МОЛИЯВИЙ НАЗОРАТИ ВА УНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎНАЛИШЛАРИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 248–259. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2882>
39. Мухиддин Абдуллаевич Қурбонов, & Эргашев Уйғун Жабборович. (2023). КАМЕРАЛ СОЛИҚ ТЕКШИРУВИДА ИНСОН ОМИЛИНИ КАМАЙТИРИШДА СМАРТ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 260–268. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2883>
40. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТНИ КАМАЙТИРИШДА ЭКСПОРТ-ИМПОРТ ОПЕРАЦИЯЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ ЙЎЛЛАРИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 269–275. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2884>
41. Қурбонов Мухиддин Абдуллаевич. (2023). ХУФИЁНА ИҚТИСОДИЁТГА КУРАШИШ ЖАРАЁНИДА БЮДЖЕТ ИНТИЗОМИНИ МУСТАҲКАМЛАШНИНГ ЗАРУРЛИГИ. World Scientific Research Journal, 21(1), 153–165. Retrieved from <http://www.wsrjournal.com/index.php/wsrj/article/view/2873>
42. Nargiza Samadova. (2023). INFORMATION SOURCES OF ECONOMIC COMPETENCE ANALYSIS OF ECONOMIC SUBJECTS AND THEIR CLASSIFICATION. *Academia Repository*, 4(12), 278–283. Retrieved from <https://academiarepo.org/index.php/1/article/view/290>

43. Tulaev, M. (2020). Учет корпоративных облигаций. *Архив научных исследований*, 1(25).
извлечено от <https://ejournal.tsue.uz/index.php/archive/article/view/2783>
44. Samadova Nargiza Rasulovna. (2022). ANALYSIS OF INDICATORS REPRESENTING THE ECONOMIC POTENTIAL OF ECONOMIC ENTITIES AND ITS DISTINCTIVE FEATURES. *European Journal of Research Development and Sustainability*, 3(11), 108-111. Retrieved from <https://www.scholarzest.com/index.php/ejrd/article/view/2960>
45. Sagdillayeva, Z. A. (2023). BUSINESS ANALYSIS IS A NEW DIRECTION OF ANALYTICAL WORK. *Intent Research Scientific Journal*, 2(6), 93-104.
46. Asanalievna, S. Z. (2022). ASSESSMENT OF THE FINANCIAL STABILITY OF THE ENTERPRISE. *湖南大学学报 (自然科学版)*, 49(10). Retrieved from <https://johuns.net/index.php/publishing/454.pdf>
47. Yuldasheva Umida Asanaliyevna. (2023). TAX POTENTIAL AS AN INDICATOR OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE REGION. *European Journal of Emerging Technology and Discoveries*, 1(8), 41–45. Retrieved from <https://europeanscience.org/index.php/1/article/view/305>
48. Yuldasheva Umida Asanaliyevna. (2023). THEORETICAL APPROACHES TO THE CONCEPT OF "TAX POTENTIAL" AND METHODS OF ITS ASSESSMENT. *European Journal of Emerging Technology and Discoveries*, 1(8), 21–25. Retrieved from <https://europeanscience.org/index.php/1/article/view/302>
49. Ибрагимов, Г. А. (2023). ЦИФРОВИЗАЦИЯ ЭКОНОМИКИ И ВОПРОСЫ БЕЗОПАСНОСТИ. *Gospodarka i Innowacje.*, 68-73.
50. Ibragimov, G. A. (2021). Business Analysis In The Digital Economy. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 12(7), 4543–4549.
51. Нурманов, У. А. (2022). ИҚТИСОДИЁТНИ ГЛОБАЛЛАШУ ШАРОИТИДА ЖОРИЙ АКТИВЛАР ТАҲЛИЛИНИНГ НАЗАРИЙ-УСЛУБИЙ АСОСЛАРИНИ ТАКОМИЛЛАШТИРИШ. *"Экономика и туризм" международный научно-инновационный журнал*, 4(6). Retrieved from <http://interjournal.uz/index.php/journals/article/view/82>
52. Нурманов, У. А. (2022). ХЎЖАЛИК СУБЪЕКТЛАРИДА ЖОРИЙ АКТИВЛАР ВА УЛАРНИНГ ТАҲЛИЛИЙ КЎРСАТКИЧЛАРИ. *Журнал Инновации в Экономике*, 5(2). Retrieved from <https://tadqiqot.uz/index.php/economy/article/view/4757>